

Ólík velferðarkerfi

Um ólíkar stefnur og afleiðingar
í velferðarríkjum nútímans

Stefán Ólafsson

ASÍ-Velferðarkerfi verkalýðshreyfingarinnar

18. nóvember, 2004

Efnisyfirlit

- **Markmið velferðarríkja**
  - Einkenni ólíkra leiða
  - Bandaríska leiðin
  - Skandinavíska leiðin
  - Þýska leiðin
  - Íslenska leiðin
- **Gæði og árangur ólíkra leiða**
- **Hverjir móta velferðarríkið?**
- **Þróun íslenska velferðarkæfisins**
- **Velferðarkerfi verkalýðshreyfingarinnar**
- **Hvaða leið til framtíðar?**
- **Fátækt og velferðarríki**
- **Niðurstöður**

Einkenni velferðarríkja

Markmið velferðarríkja

- **Viðunandi framfærsluþryggingar fyrir alla**
  - Vegna atvinnuleysis, sjúkdóma, örorku, elli, barneigna, ómegðar, menntunar, lakra búsetuskilyrða
- **Jafna lífskjör – Jafna tækifæri**
  - Jafna kjör milli stétta, veita aðgengi að heilsgæslu, menntun, félagsþjónustu: **óháð efnahag**
- **Minnka fátækt**
- **Bæta samfélagið – auka stöðugleika**
  - Bæta uppeldisskilyrði barna, draga úr afbrotum, nýta mannaú samfélagsins, skapa samhug meðal borgaranna, skapa friðsamlegra og betur virkt samfélag

Einkenni velferðarríkja

Rannsóknir Esping-Andersens (1990 og 1999)

- Þrjú líkön velferðarkerfa á Vesturlöndum

- **Bandaríska leiðin**
  - Lágmarkshlutverk, lítil forsjá, lítil áhrif
  - Hlutur einkageira stór, fyrirtækjaforsjá
- **Þýska leiðin**
  - Atvinnutengd réttindi-stéttabundin forsjá
- **Skandinavíska leiðin**
  - Borgararéttindi-opinber forsjá/góð gæði
  - Framfærslubætur, félagsþjónusta

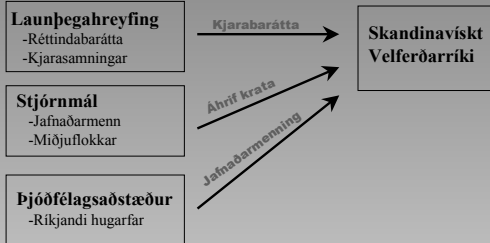
Gæði og árangur velferðarríkja

Staða íslenska velferðarríkisins-Samanburður

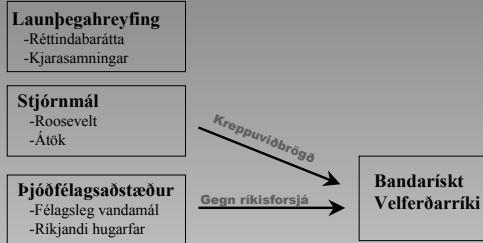
	Bandarískt	Þýskt	Skandinavískt	Íslenskt
• Opinbert hlutverk	Lítið	Nokkurt	Stórt	All stórt
• Vinnumarkaðsaðilar- áhrif	Lítill-engin	Mikil	Mikil	Mikil
<i>Útkomur og árangur:</i>				
• Tryggingavernd almennings	Lítill	All mikil	Mikil	Mikil
• Lífskjör bótaþega	Lök	Háð stétt	Góð	Lök
• Tekjutengingar-fátæktargildir	Miklar	Litlar	Litlar	Miklar
• Velferðarþjónusta (heilsa, elli, dagvistun...)	Lítill	Lítill	Mikil	Mikil
• Umfang fátæktar	Mikið	Nokkurt	Lítið	Lítið-nokkurt
• Jöfnun tekjuskiptingar	Lítill	Nokkur	Mikil	Nokkur
• Jöfnun kynja	Nokkur	Lítill	Mikil	All mikil
• Minnkun áhrifa stéttaskiptingar	Lítill	Lítill	Mjög	All
			mikil	mikil

Skandinavíska leiðin nær markmiðunum langbest

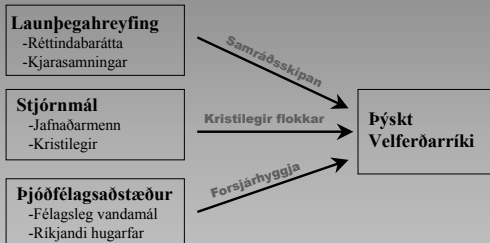
Helstu mótunaraðilar velferðarríkisins

Helstu mótunaraðilar velferðarríkisins

Helstu mótunaraðilar velferðarríkisins

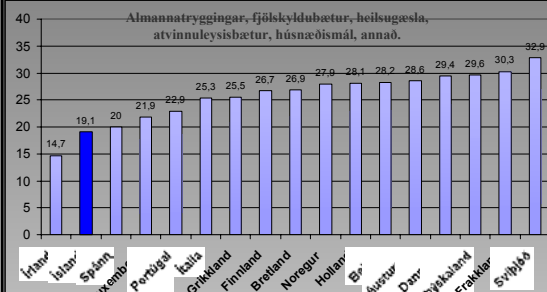
Velferðarútgjöld og frávik Íslands

Íslenska leiðin

Ísland hefur blönduð einkenni velferðarríkis

- **Velferðarþjónusta – Svipuð og í Skandinavíu**
  - Ríkisspítalar – Heilsugæsla
  - Ríkisskólar – Opinbert Húsnæðiskerfi
  - Dagvistun barna (sveitarfélög)
  - Félagsþjónusta
- **Almannatryggingar – Engil-saxnesk áhrif**
  - Bætur lágar
  - Miklar tekjutengingar
  - Fátækramiðað frekar en borgaréttindi
  - Jöfnunaráhrif minni en í Skandinavíu
  - Sjálfsbjargarstefna

Velferðarútgjöld í Evrópu 1999 -%VLF

Óvenju ódýrt velferðarkerfi

- **Íslenska velferðarríkið er eitt það ódýrasta á Vesturlöndum** (bæði mælt sem % af VLF og sem kaupmáttur velferðarútgjalda á íbúa).
- Ástæður þess eru einkum:
  - Grunnlífeyrir almannatrygginga er lágur
  - Víðtækar tekjutengingar spara útgjöld alm.tr.
  - Þjóðin er frekar ung (lág hlutfall eldri borgara)
  - Hlutfurð einkageira er frekar stór í velferðarþjónustu hér
  - Atvinnuþáttaka hefur verið óvenjumikil á Íslandi

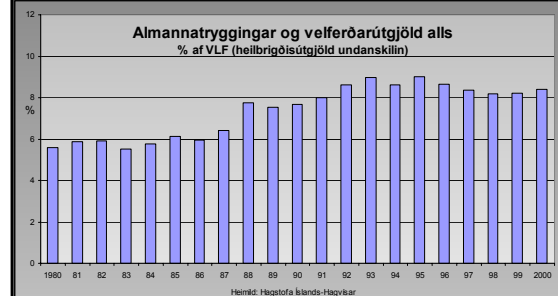
Þróun velferðarmála á Íslandi síðasta áratuginn

Hvaða hefur breyst síðasta áratug?

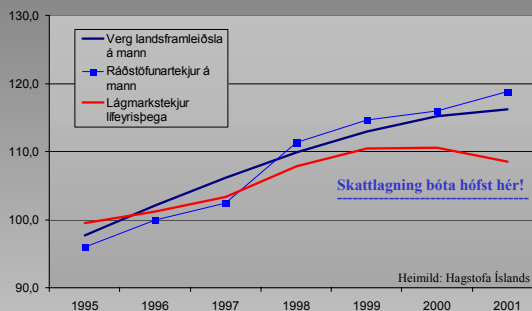
- Vægi tekjutenginga bóta hefur aukist mikið (t.d. á grunnlífeyri 1993, og vegna lífeyris úr lífeyrissjóðum árið 2000)
- Aukin tekjutenging barnabóta – fækkun bótaþega, lækkun bóta
- Lífeyrisbætur hafa dregist afturúr launum frá 1995
- Síaukinn hlutfurð notendagjalda í heilbr.kerfi og skólakerfi
- Einkalífeyrir, starfstengdir lífeyrissjóðir og séreignasparnaður, taka í vaxandi mæli við hlutfurð almennatrygginga – veikir almennatryggingar til lengri tíma
- Hlutfurð markaðar og félagsamtaka í velferðarþjónustu hefur aukist – hlutfurð ríkis minnkað
- Jöfnunarmarkmið, bæði í velferðarkerfi og skattakerfi, hafa vikið – bil milli ríkra og fátækra hefur aukist
  - Íslenska velferðarkerfið hefur fæst í átt til frjálslyggjukerfis

>>>Næst: Nokkur gögn um það....

Minnkandi velferðarútgjöld frá 1995

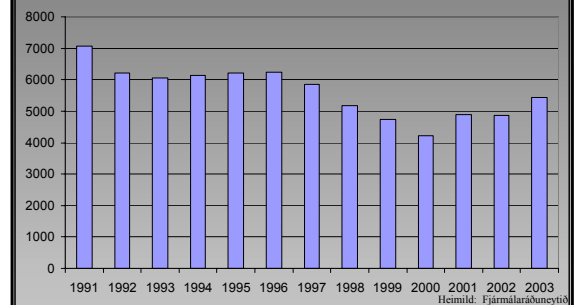

Lífeyrisþegar sátu eftir í góðærinu

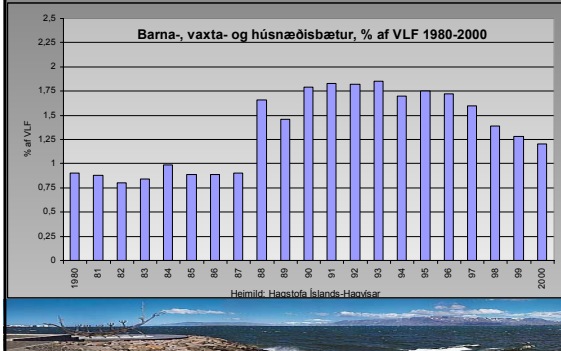

Greiðsla barnabóta 1991-2003

Heildarútgjöld á árl. Mkr. vorðlag 2003.

Stuðningur ríkisins við fjölskyldur minnkaði

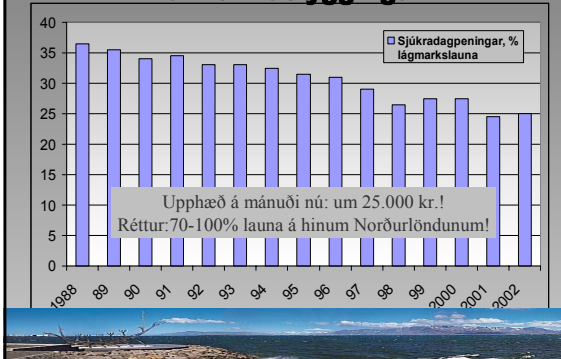

Afturför að hluta í heilbrigðisþjónustu

• Margt gott, en.....

- Aukin kostnaðarhlutdeild notenda þjónustu
- Aukin kostnaðarhlutdeild sjúklinga í lyfjum = efnahagur skilyrðir not almennings!
- Upplausn í heimilislæknisþjónustu
- Heilsugæslustöðvar veikari sem fyrsti viðkomustaður
- Kostnaður mikill við rekstur heilbrigðisþjónustu
- Biðlistar eftir þjónustu hafa lengst-kreppudæmi
- Hlutur markaðar og einkaaðila eykst-ofit með gjöldum
- Sjúkradagpeningar ótrúlega lágir – og hafa stöðugt lækkað miðað við laun – sbr. næsta línurit

Rýrnun sjúkradagpeninga almannatrygginga

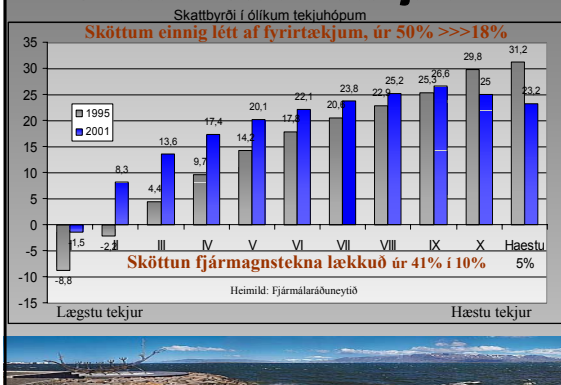

Bætt staða langveikra – Hvaða leið?

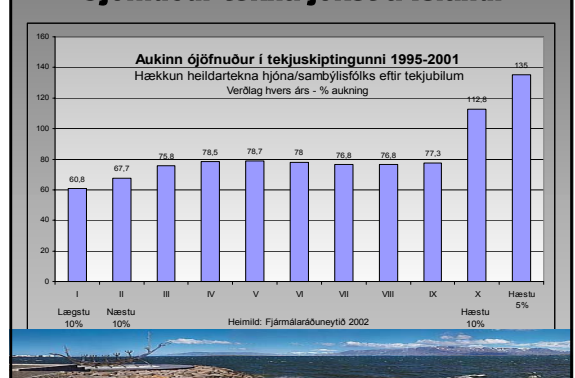
- Efling almannatrygginga með hækkun sjúkradagpeninga (Leið Skandínava)
- Efling sjúkrasjóða verkalýðshreyfingarinnar
- Markaðslaunir – kaup sjúkratrygginga á markaði (Bandaríska leiðin)

Launþegahreyfingin getur ráðið því hvort almannatryggingar eða sjúkrasjóðir verði eflidir sem grundvallar vörn sjúkra. Markaðslaunir er einungis tæk sem viðbótarrettur ofan á viðunandi grunn – Afar brynt verkefni!

Sköttum létt af hátekjufólki

Ójöfnuður tekna jókst á Íslandi

Hvert stefnir íslenska velferðarkerfið?

Breytingar íslenska velferðarríkisins

- Minna hlutverk almannatrygginga – Meira vægi markaðar
- Meira vægi einkaaðila – Stærri hlutverk notendagjalda
  - Fátækraaðstoð meira veitt sem ölmusa
- Auknar tekjutengingar lífeyris
- Minni jöfnunaráhrif í velferðarkerfi
- Minni jöfnunaráhrif í skattakerfi
- Lífeyrisþegar sitja eftir

Skandinavíska leiðin

Íslenska leiðin

Bandaríska leiðin

Þjóðfélagið breytist

Velferðarríkið hefur mætt afgangi

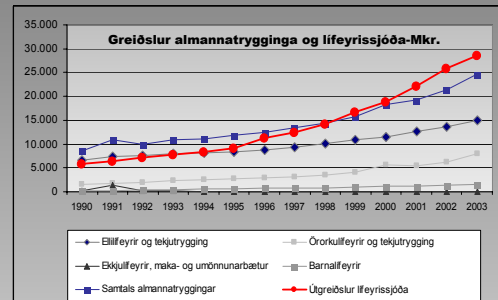
- Félagsslega húsnæðiskerfið lagt niður 1998
- Ójafnvægi á markaði síðan þá
- Húsaleiga hefur hækkað mun meira en almennt verðlag
  - Gríðarleg aukning framfærslukostnaðar fyrir lágtekjufólk á húsaleigumarkaði
- Biðlistar eftir félagslegu leighúsnæði afar langir

Framtíðin?

- Hlutur einkalífeyris hefur stóruaukist >>>
- Ójafnari lífeyrisréttur í framtíðinni
- Almennatryggingar verða ölmusutryggingar fyrir fátæka

Aukinn hlutur lífeyrissjóða í tryggingu lífeyris

Samspil lífeyris almannatrygginga og lífeyrissjóða

Frá Hrafn Magnússyni, 2003

Almanna-tryggingarhámark	Lífeyris-sjóður	Samtals eftir skatt	Ávinningur af lífeyrissjóðs-greiðslu
94.090 kr	0 kr	84.680	
76.090 kr	40.000 kr	98.197 kr	13.517 kr
50.383 kr	80.000 kr	106.977 kr	22.297 kr

Um fjórðungur lífeyris úr lífeyrissjóðum launþega skilar sér til kjarabóta, af þessum lágum tekjum!

Framtíð almannatrygginga?

Siauknar tekjutengingar, markaðsvæðing, einkavæðing>>>

- Almennatryggingar, sem vígi borgararéttinda fyrir alla, hverfa smám saman
- Lífeyrissjóðir og viðbótarlífeyrir sjá flestum fyrir lífeyri
- Almennatryggingar verða fyrir þá sem ekki eru á vinnumarkaði, þá sem eru tímabundið á vinnumarkaði og fyrir fátæka (eins og á 19. öld)
- Lífeyrisréttindi verða þá mun ójafnari en nú er.
- Ísland færirst með því nær bandaríska leiðinni.
- Launþegahreyfingin á að verja almannatryggingar

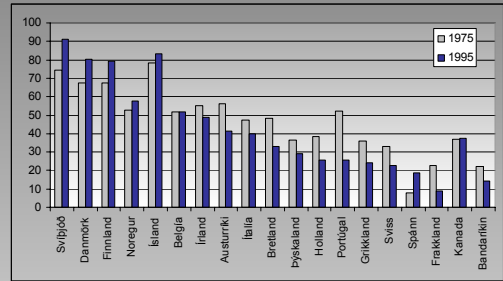

Bandaríkin sem fyrirmynd?

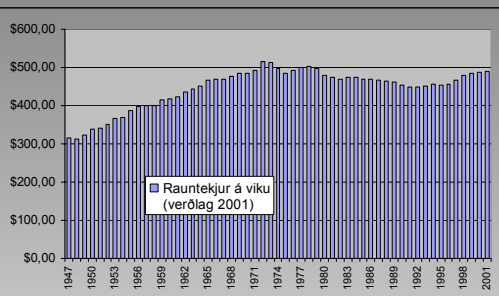
Mismunandi staða launþegahreyfinga

Mynd IX.1: Meðlimir í launþegaflögum (% af launþegum), 1975 og 1995^[1]

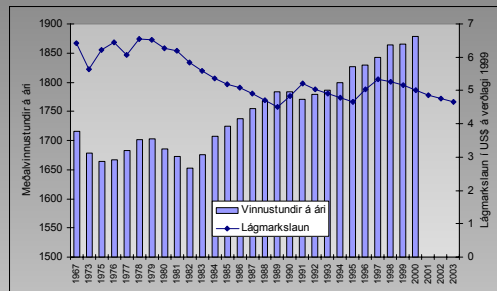
Bandaríkin sem fyrirmynd?

Kaup verkafólks í einkageira í USA 1947-2001 – Fast verðlag 2001

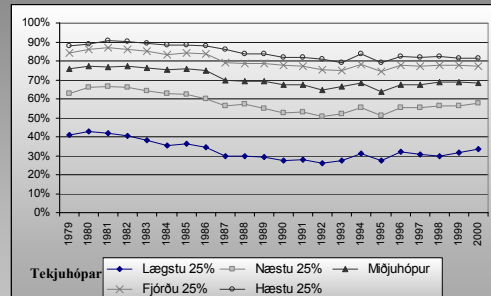
Bandaríkin sem fyrirmynd?

Árlegar vinnustundir og lágmarkslaun í USA 1967-2003

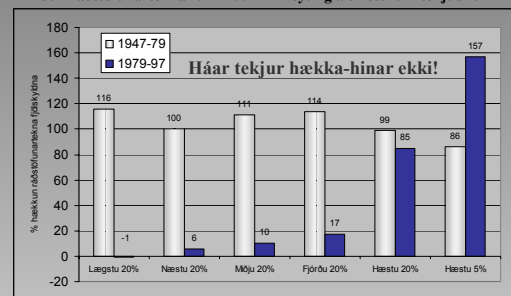
Bandaríkin sem fyrirmynd?

% launþega í einkageira með sjúkratryggingar í kjarasamningum

Bandaríkin sem fyrirmynd?

Þróun ráðstöfunartekna 1947-1997 – Breyting á einstökum tekjubílum

Bandaríkin sem fyrirmynd?

Samanburður við Skandinavíu-vísitölur

	Bandaríkin	Skandinavía
• Framleiðni	100	100
• Meðaltíma kaup	100	100
• Lágmarkskaup	30	60
• Hæsta kaup	20.000	1.000
• Vinnustundir	125	100
• Landsframleiðsla á mann (VLF)	125	100
• Fátækt (% þjóðarinnar)	20%	4-5%
• Í fangelsi (% þjóðarinnar)	1,5%	0,1%

Heimild: Stein Reegard, Norska alþýðusambandið (LO, 2001)

Bandaríkin sem fyrirmynd?

Í þróaðri hluta Evrópu og sérstaklega í Skandinavíu er staða launafólks mun betri en í Bandaríkjunum

- Laun hafa betur haldð kaupmætti
- Vinnutími er styttri
- Vinnuvernd er betri
- Öryggi á vinnumarkaði er meira
- Réttindastaða er betri
- Velferðarríkið er mun öflugra
- Ójöfnuður er minni
- Atvinnuleysi er þó sums staðar meira

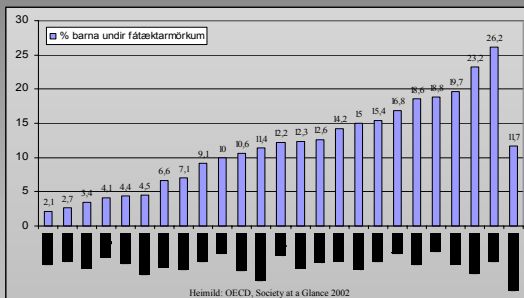
Breytt staða velferðarríkisins

- Vegna hnattvæðingar og þekkingarþjóðfélags
  - Markaðsvæðing eykst
  - Einkavæðing
  - Aukin samkeppni um góð skilyrði fyrir atvinnulíf
  - Lágskattasamkeppni
- Þurfa þjóðir að bjóða sig niður? – Félagsleg undirboð
- Verðu pláss fyrir velferðarríkið?
- Verður pláss fyrir vinnulaun?
- Verður pláss fyrir nútímaleg vinnuskilyrði?
- Hver er reynslan til þessa?
- **Bandaríkin eru víti til varnaðar!**

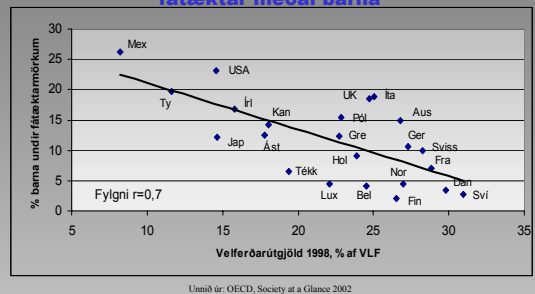
Börn sem lifa í fátækt
Hvað gerir velferðarríkið fyrir þau?

Fátækt meðal barna í OECD-ríkjum um 1995

Minni fátækt er í velferðarríkjunum

Samband velferðarútgjalda og fátæktar meðal barna

Niðurstaða

Niðurstaða

- **Skandinavíska leiðin er best fyrir almenning**
- **Pýska leiðin er næstbest**
- **Bandaríska leiðin er best fyrir ríka fólk**

Niðurstaða

Evrópska velferðarríkið....

- **Dregur úr fátækt**
- **Jafnar tækifæri**
- **Minnkar stéttaskiptingu**
- **Nýtir betur mannauðinn**
- **Býr börnum betra umhverfi**
- **Eykur virkni, stöðugleika og samkeppnishæfni þjóðfélagsins**

Takk fyrir!

Stefán Ólafsson
Háskóli Íslands
Borgarfræðasetur
www.borg.hi.is